

סוסים וחרשים*

בתחילת ספר זכריה מופיעים כמה חזונות, ובהם פרטים רבים הטעונים הסבר.¹

א. חזון הסוסים (זכריה א', ח-יז)

ראיתי הלילה והנה איש רכב על סוס אדם והוא עמד בין ההדסים אשר במצלה ואחריו סוסים אדמים שרקים ולבנים. ואמר מה אלה אדני ויאמר אלי המלאך הדבר בי אני אראך מה המה אלה. ויען האיש העמד בין ההדסים ויאמר אלה אשר שלח ה' להתהלך בארץ. ויענו את מלאך ה' העמד בין ההדסים ויאמרו התהלכנו בארץ והנה כל הארץ ישבת ושקטת. ויען מלאך ה' ויאמר ה' צבאות עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה אשר זעמתה זה שבעים שנה. ויען ה' את המלאך הדבר בי דברים טובים דברים נחמים. ויאמר אלי המלאך הדבר בי קרא לאמר כה אמר ה' צבאות קנאתי לירושלים ולציון קנאה גדולה. וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים אשר אני קצפתי מעט והמה עזרו לרעה. לכן כה אמר ה' שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה נאם ה' צבאות וקוה [נקו קרי] ינטה על ירושלים. עוד קרא לאמר כה אמר ה' צבאות עוד תפוצינה ערי מטוב נחם ה' עוד את ציון ובחר עוד בירושלים.

בפרק זה נתייחס למשמעות צבעיהם של הסוסים בנבואה: "אדמים שרקים ולבנים".

הצירוף של שלושת הצבעים האלה - אדום, שרוק ולבן - מופיע עוד פעם אחת בתנ"ך - בברכת יעקב לשבט יהודה (בראשית מ"ט, יא-יב):

"כבס ביין לבשו ובדם ענבים סותה" - אדום.

"אסרי לגפן עירה ולשרקה בני אתנו" - שרוק.²

* תודה לחברי ארגון נח"ת (נוער חובב תנ"ך) שעזרו בכתיבת המאמר: רפי שחורי, לאה פולצ'ק ורננה לויאני.

1. כדברי רש"י (א', א): "נבואת זכריה סתומה היא מאוד, כי יש בה מראות דומות לחלום הניתן לפתרון, ואין אנו יכולים לעמוד על אמיתת פתרונו עד יבוא מורה צדק, ולפי היכולת אתן לב ליישב המקראות אחד מן הפירושים הדומות לה".

2. מכאן ניתן אולי להסיק, ש'שרוק' הוא צבע שדומה לצבע של יין או של ענבים.

"חכלילי עינים מיין ולבן שינים מחלב" - לבן.

לפי זה, הסוסים מסמלים את הברכה והשפע הכלכלי בארץ יהודה: יין, ענבים וחלב. כשחרב בית המקדש, ה' שלח את ה'סוסים' האלה "להתהלך בארץ", כלומר - השפע עבר לגויים. יהודה נשארה ריקה ושוממה. אולם גם לאחר שחזרו בני ישראל לארץ בימי כורש, עדיין המצב הכלכלי בארץ היה קשה, השפע עוד לא חזר.³ לעומת זאת, בשאר העולם המצב טוב, כמו שאומרים הרוכבים: "התהלכנו בארץ והנה כל הארץ ישבת ושקטת" - כל הגויים יושבים בשלווה ונהנים.

על כך צועק המלאך אל ה': "עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים ואת ערי יהודה...?". עד מתי ייהנו כל הגויים מן השפע הכלכלי השייך ליהודה ויהודה תשב שוממה?

ה' מבטיח לו, שבקרוב המצב ישתפר: ה' ייקח את השפע מהגויים ("וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים..."), לאחר מכן - ייבנה בית המקדש ("שבתי לירושלים ברחמים ביתי יבנה בה..."), ולאחר מכן יחזור גם השפע הכלכלי ("עוד תפוצנה ערי מטוב...").

נבואה דומה ניבא הנביא זכריה בפרק ח' (פס' ט-יג). נבואה זו נאמרה לאחר בניין המקדש, כמשתמע מפסוק ט: "תחזקנה ידיכם השמעים בימים האלה את הדברים האלה מפי הנביאים אשר ביום יסד בית ה' צבאות ההיכל להבנות". אומר הנביא בנבואתו: "כי לפני הימים ההם שכר האדם לא נהיה ושכר הבהמה איננה...". לפני שבנו את בית המקדש היה מחסור כלכלי. אבל: "ועתה לא כימים הראשונים אני לשארית העם הזה...". עכשיו, אחרי שנבנה בית המקדש, המצב הכלכלי ישתפר, ויהודה תשוב ליהנות מן הברכה הכלכלית השייכת לה: "כי זרע השלום הגפן תתן פריה והארץ תתן את יבולה והשמים יתנו טלם... והייתם ברכה".

כעת נתייחס לצבעו של הסוס שעליו רוכב המלאך - "סוס אדום" (א', ח). לדעתנו, לסוס האדום הזה יש משמעות שונה מזו של שאר הסוסים האדומים, וכדי להבין את המשמעות של הצבע האדום בהקשר זה נתבונן בנבואה של ישעיהו (ס"ב, ו - ס"ג, ו). נבואה זו דומה מאוד מבחינת תוכנה לנבואת זכריה שבפרק א':

בהתחלה (ס"ב, ו-ז), קורא הנביא ישעיהו ל'שומרים' שלא ישתקו ויקראו תמיד אל ה': "...המזכירים את ה' - אל דמי לכם. ואל תתנו דמי לו עד יכונן ועד ישים את ירושלים תהלה בארץ...". זה מקביל לצעקתו של המלאך בנבואת זכריה, שצועק אל ה': "עד מתי אתה לא תרחם את ירושלים!?" (א', יב).

3. עיין חגי א', ט-יא; ב', טז-יט; זכריה ח', ט-יג.

אחר כך (ס"ב, ח-ט), ה' "נשבע... אם אתן את דגנך עוד מאכל לאויביך ואם ישתו בני נכר תירושך אשר יגעת בו...". זה מקביל לתשובתו של ה' למלאך בנבואת זכריה, שבה מבטיח ה' כי הגויים לא ייהנו יותר מן השפע השייך לישראל.

אחר כך (ס"ב, י-יב), יש קטע שלא הצלחנו למצוא לו קטע מקביל בנבואה זאת של זכריה.⁴

ואחר כך (ס"ג, א-ו), מתוארת הנקמה שינקום ה' בגויים: "מי זה בא מאֲדום... ואבוס עמים באפי ואשכרם בחמתי...". זה מקביל לדברי ה' לזכריה: "וקצף גדול אני קצף על הגוים השאננים...".

בקטע זה בנבואת ישעיהו, הצבע השולט הוא הצבע האדום - צבע הדם שישפוך ה' בגויים כשיבוא לנקום בהם: "מדוע אָדָם ללבושך?...? כי יום נקם מלבי...!". הצבע האדום מסמל נקמה. לכן נראה לנו שגם בנבואת זכריה הצבע האדום מסמל את הנקמה בגויים השאננים. המלאך, שצועק אל ה' "עד מתי אתה לא תרחם את ירושלם!?", רוצה (כביכול) 'להזכיר' לה' שהוא צריך לנקום בגויים - כמו שהבטיח בנבואת ישעיהו. לכן הוא רוכב על סוס אדום.

לסיום יש לציין, כי אין בדברים שכתבנו כאן הסבר למשמעות "ההדסים אשר במצֵלה" (פס' ח) שביניהם עומד המלאך.⁵ כמו כן אין בהם הסבר לנבואה נוספת הבאה בזכריה ו', ואף היא עוסקת בסוסים בעלי צבעים שונים (אדומים, שחורים, לבנים, ברודים ואמוצים).⁶

4. יש אמנם כמה הקבלות 'חלשות' בין הקטע הזה לבין קטע שנמצא בהמשך הנבואה של זכריה (ב', י-יז): ישעיהו קורא לתקן את הדרכים עבור בני ישראל הבאים לציון: "פנו דרך העם סלו סלו המסֵלה... הרימו נס על העמים", וזכריה קורא לבני ישראל לצאת מבבל: "הוי הוי ונסו מארץ צפון... הוי ציון המלטי יושבת בת בבל". ישעיהו אומר: "הנה ה' השמיע אל קצה הארץ אמרו לבת ציון הנה ישעך בא", וזכריה אומר: "רני ושמחי בת ציון כי הנני בא ושכנתי בתוך נאם ה'". ישעיהו ניבא עליה במעמד של עם ישראל ושל ירושלים: "וקראו להם עם הקדש גאולי ה' ולך יקרא דרושה עיר לא נעזבה". וגם זכריה ניבא באותו סדר: "ונחל ה' את יהודה חלקו על אדמת הקדש ובחר עוד בירושלם".

5. המפרשים פירשו בכמה דרכים, כגון: המצולה עם ההדסים מסמלת את בבל (עיין רש"י ומצודת דוד); המצולה היא מקום עמוק - משל לתקופה קשה לישראל (עיין מלבי"ם); ההדסים הם משל לצדיקים שבזכותם יינצלו ישראל מהצרות (עיין סנהדרין צג ע"א, רד"ק ומלבי"ם); ועוד.

לעניין "ההדסים אשר במצֵלה" ניתן למצוא הסבר במאמרו של ר' שחורי, 'ההדסים אשר במצולה', **כפית של נח"ת**, ירושלים תשנ"ט.

6. נציין רק נקודת דמיון בולטת בין הנבואה בפרק ו' ובין הנבואה בסוף פרק ב' (שהתייחסנו אליה לעיל, הערה 4): שתי הנבואות מדברות על "ארבע רוחות השמים" (ב', י; ו', ה) ושתייהן מדגישות מתוכן במיוחד דווקא את "ארץ צפון" (ב', י; ו', ח).

ב. חזון החרשים (זכריה ב', א-ד)

וְאָשָׂא אֶת עֵינָיו וַאֲרָא וְהִנֵּה אַרְבַּע קַרְנוֹת. וְאָמַר אֶל הַמַּלְאָךְ הַדֹּבֵר בִּי מַה אֵלֶּה וַיֹּאמֶר אֵלַי אֵלֶּה הַקַּרְנוֹת אֲשֶׁר זָרוּ אֶת יְהוּדָה אֶת יִשְׂרָאֵל וּירוּשָׁלַם. וַיֵּרָאֵנִי ה' אַרְבַּעַת חֲרָשִׁים. וַיֹּאמֶר מַה אֵלֶּה בְּאֵיִם לַעֲשׂוֹת וַיֹּאמֶר לֵאמֹר אֵלֶּה הַקַּרְנוֹת אֲשֶׁר זָרוּ אֶת יְהוּדָה כְּפִי אִישׁ לֹא נָשָׂא רֹאשׁוֹ וַיָּבֵאוּ אֵלֶּה לְהַחְרִיד אֹתָם לִידוֹת אֶת קַרְנוֹת הַגּוֹיִם הַנְּשָׂאִים קֶרֶן אֶל אֶרֶץ יְהוּדָה לְזָרוּתָהּ.

בחזון זה יש משל ונמשל. ראשית נסביר את הנמשל כי הוא ברור יותר. הקרנות הן "הקרנות אשר זרו את יהודה את ישראל וירושלם", כלומר, הן מסמלות את אויבי ישראל. החרשים באים "להחריד אתם לידות את קרנות הגוים הנשאים קרן אל ארץ יהודה לזרותה", כלומר: הם מסמלים את המנהיגים שיכו את אויבי ישראל.⁷

כעת ננסה להבין את המשל. רוב המפרשים פירשו את המילה 'קרן' במשמעות כלי ניגוח, כמו: "קרני ברזל" (מ"א כ"ב, יא), ואת המילה 'חֲרָשׁ' במשמעות אומן, כמו: "חֲרָשֵׁי עֵץ וְחֲרָשֵׁי אֲבֹן קִיר" (ש"ב ה', יא). החרשים באים לגדוע ולהשמיד את הקרנות. בתשובה זו יש כמה בעיות:

1. בנבואה נאמר שהקרנות "זרו [= פיזרו] את יהודה, את ישראל וירושלם" - קרנות מברזל בדרך כלל אינן מפזרות אלא הורגות או פוצעות.

2. בנבואה נאמר שהחרשים יבואו "להחריד אתם לידות [= לזרוק] את קרנות הגוים...". לפי זה לא ברור - למה יש צורך דווקא ב'חרשים', כלומר באומנים מומחים? למה לא די בבעלי זרוע שייקחו את הקרנות ויזרקו אותן בכוח?

3. הביטוי המופיע בנבואה "כפי איש לא נשא ראשו" הוא ביטוי קשה לפי כל הפירושים.⁸

נראה לי שאפשר להציע פירוש אחר. אפשר לפרש ש'קרן' היא כלי תרועה, דומה לשופר, כמו "במשך בקרן היובל" (יהושע ו', ה). ה'קרנות' שימשו להפחיד את בני ישראל ולפזר אותם. לפי זה הנמשל הוא אויבי יהודה, הנזכרים בעזרא ד', ד: "ויהי עם הארץ מרפים ידי עם יהודה ומבלהים [ומבהלים קרי] אותם לבנות".

'חרש' הוא כמו 'חֲרָשׁ' (בשינוי ניקוד). ה'חֲרָשִׁים' אינם שומעים את קול הקרנות, ולכן הקרנות לא יפחידו אותם - החרשים ייגשו ישר אל הקרנות, יחרידו אותן, ויידו

7. אפשר לפרש שהמנהיגים הם זרובבל, יהושע, עזרא ונחמיה - ארבעת המנהיגים הגדולים של עם ישראל בתחילת ימי הבית השני. ואפשר גם לפרש על העתיד הרחוק יותר: ארבעת הקרנות הן ארבע המלכויות (בבל, פרס, יוון ורומי) וארבעת החרשים הם ארבעת המנהיגים שהכו אותן (או יכו אותן).

8. עיין בדבריו של מ' זר-כבוד על פסוקנו בפירוש 'דעת מקרא' לספר זכריה, ירושלים תשל"ו.

אותן ארצה. בנמשל, ייתכן שאחד מה'חרשים' הוא 'עבד ה', כי גם עבד ה' נקרא
חַרֵשׁ (עיין ישעיהו מ"ב, יח-יט).⁹

כעת ננסה להסביר את המשפט "אלה הקרנות אשר זרו את יהודה כפי איש לא
נשא ראשו". ייתכן שמשמעות הביטוי "כפי איש לא נשא ראשו" היא: כמו פיו של
איש אשר לא נשא את ראשו, והמשפט מתאר איש התוקע בקרן בפיו בכל כוחו -
ואינו מרים את ראשו מהקרן לרגע אחד, ועל כן התקיעה שלו חזקה, ארוכה
ומפחידה במיוחד. בנמשל נועד המשפט להמחיש עד כמה התאמצו הגויים לפזר
ולפחיד את ישראל. הפורענות שתבוא עליהם תהיה קשה באותה מידה: הם
הבהילו והפחידו את בני ישראל, ומנהיגי ישראל יבואו ו"חרידו" אותם.

9. זהותו של עבד ה' נתונה במחלוקת בין הפרשנים, ואין כאן מקום להאריך בזה.